

REZEK ROMÁN O. S. B.:

CHARLES PÉGUY ÉLETMŰVE *

Amikor a parnasszisták l'art pour l'art-ja és jeges személytelensége már nagyon hideg volt — szinte önmaguknak is —, amikor a szimbolisták új szépséges és megsejtett jelképek nyomán tapogatóztak Isten felé, egészen különös egyéniség született Orléansban: Charles *Péguy*. Hiába mondta, hogy semmit sem kapott az előző nemzedéktől! *Brémond* is hiába erősítette, hogy *Péguy* nem is volt költő! Mindketten túloztak. Igaz, hogy *Péguy* művészete nem kapcsolódik szervesen a szimbolistákéhoz, — valódi formaszépség is alig van benne, de minden sora erőt és elbűvölő mélységet nyer magának *Péguy*nek „írói tartalmáról”, emberségének egészéből.

Ha *Péguyt* igazi művésznek tekintjük, (aminthogy ma már egész Franciaország annak ismeri őt), akkor eggyel szaporodik azoknak az íróknak száma, akik egész munkájukkal azt igazolják, hogy a művészet alapja is vérben-léleekben pihen és még a forma is csak innen, csak ebből a talajból fakadhat — hazugság, ámitás és öncsalás nélkül.

Ezért jellemezhetjük *Péguy* munkáit — életével.

Honnan indult ki? A régi Franciaországból, a régi népből, röviden: a népből. Orléansi gyermekéveiben (1873—1880) napról-napra ugyanazt az egyformaságot láthatta: paraszt szülei a jó munka örömeivel fonták a szalmaszékeket, nagyanyja a francia paraszt imádságos hitével fohászkodott, amikor tehénkéit legeltette Vennecy dombjain és régi történeteket mesélt a kis Károlynak. *Péguy* ősei számára a székfonás és legeltetés ugyanolyan értékű volt, mint a középkori katedrálisok gót rózsáinak faragása: imádságos és dalos munka.

A kis Károly ilyen nép vérét vitte magával az iskola padjai közé. „Laikus mesterei” (!) ügyesen nyerték meg szeretetét, pedig egészen mást tanítottak neki, mint a jó plébános úr a katekizmus órákon.

Egy ügyes tanító fölismerte *Péguy* tehetségét. „Tanuljon latint a kis lurkó” — mondta és besegítette a hatodik osztályba. Itt már görög és latin történelem gyönyörködtette a meskre éhes gyereklelket.

Orléansból az École Normale Supérieure-be készült. A fölvételre előkészítő tanulmányok remekül folytak. „Jó feje van, filozófus koponya” — mondta róla tanára, *Hegel* egyik kései tanítványa. De mekkora volt a tanulótlársak csodálkozása, amikor *Péguyt* elmarasztalták a felvételi vizsgán. (E kis bukás oka ugyanaz volt, mint a későbbi keresztúté: maga

*Lásd még a szerző első *Péguy*-tanulmányát: *Charles Péguy lelkiességének gyökerei*. Vigilia, 1939. VI. számában.

akarta megteremteni a tudását, — mások eredményeit nagy kritikával, de kevés tanulással téve magáévá.) Erre ő végigszolgált a katona-évet és újra készült a felvételire. Baráti köre kitágult: *Baillet*, *Lotte*, *Romain Rolland*, *Saurès*, *Benda*, *Daniel Halévy*, *François Porché* és a *Tharaud*-testvérek veték körül nagy, és eleinte őszinte ragaszkodással. (A későbbi „hősi idők” sokat elijesztettek *Péguy* oldala mellől.) Ezekben a tüzzel, forrongással, tervekkel teli években kapta meg *Péguy* mindazokat a vezéreszméket, melyek később egész életének adtak programot. Barátai hamar észrevették benne szívtisztaságát és a misztikum iránti nagy vonzalmát. Tetszett nekik, hogy különös új színben látott mindent ez a kicsi, négyszögletes vállú, szűk mellényű emberke, akinek hatalmas cipői és szűk kalapja nem a szalonok levegőjét, hanem a munkás francia mezők illatát juttatta eszükbe; *Péguy* szeméből tisztán vetődött rájuk a paraszt egészséges lelkiége, nagy állkapcsai azt az erőt és akaratszabadságot árulták el, amelyet ők is megkívántak a fiataloktól!

1890 és 1910 között *Renan* és *Taine* szelleme ejtette hatalmába a lelkeket. Az *Encyclopedia* világnézete járta át az erkölcsi, vallási, politikai életet és a művészet világát is. *Lai-kus* erkölcs néven tudományos materializmus hódított, és hogy nagyobb ereje legyen, „vallási” színezetet adtak neki. *Barrès* és *Bourget* még inkább csak túltették magukat ezen a szellemi áramlaton, minthogy nyíltan megtagadták volna. — Jött *Péguy* és kegyetlenül sikraszállt e „laikus misztika” ellen. Ebben a harcban az ő neve igazán szimbolum lett. Még a metafizikában is szocialista akart lenni: az álmoknak, terveknek és elgondolásoknak is vannak határaik; ha nem emberiek, nem akar tudni róluk!

Az *École Normale*-ban kis csoportot gyűjtött maga köré; az Utópia-klub a lelkes szocialisták fellegrája lett. Fialalos buzgósággal akartak „kődöket szétoszlatni és mint a fény lovasai, erőt és lángészt egyesítve új társadalmat alkotni, amelyben nem lesz több nyomor...”

Péguy szocializmusának legmélyén a kis emberek és a régi erények igaz szeretete lobogott. Ez sugárzott minden szavából és ezért tudta meghódítani a hozzá hasonlókat. Ő volt az első *Normale*-növendék, aki megőrizte a hazulról hozott érintetlen parasztságot és lázadó szemmel nézett a régi hagyományos „humanizmusra”.

1895-ben hirtelen elhagyta Párist és Orléansba utazott, haza, édesanyjához. Alig sejtjük, mi volt a célja: az istentelennek látszó szocialista visszavonult gyerekkorának környezetébe, hogy egy szentről elmélkedjék. 1897-ben már ki is adta ennek az elmélkedésnek gyümölcsét — drámai feldolgozásban — *Jeanne d'Arc* címen. Az Orléanszi Szűz hivatása (*Domrémy*), harcai (*Les Batailles*) és halála (*Rouen*) alkotják ezt a különös műfajú munkát. A lapokat nem számozta meg, némelyikére csak egy-kért sort írt, egy-egy versszakot

vagy szünetjelzést, vagy éppen szüzi fehéren hagyta. A történelmi levegő teljes hiánya, de a gondolatok misztikus mélysége jellemzi ezt a zsenjét. Már ez a három kötet is jelezte, hogy mit fog majd hozni az orléansi parasztfiú, aki klasszikus műveltséggel töltekezett.

Ezt az első Jeanne d'Arcot azoknak ajánlja, akik azért éltek és azért haltak meg, hogy orvoslást hozzanak az emberiség nagy bajaira. De hiába járta át *Péguyt* Jeanne d'Arc hősiessége és kereszténysége, — a bizományba adott példányok porosodtak és fakultak a könyvesboltok kirakataiban.

Nemsokára újból, de most már végleg ott hagyta az École Normale't. Legjobb barátja (*Marcel Baudouin*) halt meg. Nővérét *Péguy* veszi feleségül, hogy ezzel is hódoljon az első nagy barát szellemének. A Baudouin-házban kicsit komor, szigorú, minden vallási gyakorlattól idegenkedő „laikus morál” uralkodott. *Péguy* felesége nem is volt megkeresztelve; ezért csak polgári házasságot kötöttek. Mit szóltak volna a Loire-menti temetőekben nyugvó ősök, ha láthatták volna „ezt az esküvőt”! De *Péguy* akkor nem sokat adott ilyenre: nagyon forrongó és nagyon vad volt még akkor az ő katolicizmusa.

Második nagy munkáját (*Marcel, első párbeszéd a harmónikus államról*) is *Marcel Baudouin* emlékének szenteli. Az első *Jeanne d'Arc* írásakor már élt benne a harmónikus állam légiés eszméje. Ime, a *Péguy*-féle elgondolás (mintha csak az Utópia-klubb programját olvasnám): a harmónikus államban a polgárok fáradság nélkül dolgoznak, mert nincs túlerőltetés, nincs irigy viszálykodás, nincs köztük könyöklő marakodás. A mesterek jó mesterek, az inasok is jó inasok, minden munkás jó munkás. Az állam által termelt javakat nem az igazságosság, egyenlőség, vagy a szeretet törvénye szerint osztják szét, hanem a harmónia követelményei szerint. A művészetek (a jó és egészséges művészetek) virágognak a harmónikus államban, de a művészeket sem a vetélkedés, dicsőségvágy hevíti, hanem a harmónia, az egészséges lelki felszabadulás gondolata, az, hogy a nem-művészek szabad idejét értékes tartalommal töltsék ki, lelküket szinte újból megmerítsék a szépségnek egyénien (!) látott világában, melynek általános birtoklása úgyis megvan a harmónikus állam minden polgárának lelkében. — Hogy a harmónikus állam nagy egységét, polgárainak szerves összetartozását még jobban — szinte „gyakorlatilag” is jelezze, a könyv félig üres lapjai után felsorolja a nyomdászok, szedők, javítók, könyvkötők, stb. nevét: aki a Marcell kiállításához valamelyiket is hozzájárult, azt *Péguy* már méltónak tartja arra, hogy az ő nagy könyvében „megörökítse.”

A forrongó lelkű *Péguyt* éppen jókor kapta el a *Dreyfus-ügy*. Egész odaadással vetette bele magát. Milyen jó alkalom volt ez számára, hogy küzdhessen és szenvedhessen az igazságért és a szabadságért.

Dreyfus ellenségei így gondolkodtak: Nem nagyon érde-

kel minket, hogy Dreyfus csakugyan árult-e el hadititkokat a németeknek, — mindegy, hogy ő bűnös vagy ártatlan, — de egyetlen ember miatt nem zavarhatjuk meg, nem veszélyeztethetjük az egész állam, egy egész nép életét és hatalmas értékeit. Az állam nem veszhet el egy polgár miatt! Ha pedig *Dreyfus* önként nem áldozza fel magát, — hát majd mi áldozzuk fel őt az állam üdvéért! *Péguy* így felelt nekik: Egyetlen ilyen igazságtalanság, a nemzet közvéleményétől elfogadott törvénytelenység elég arra, hogy az egész állam becsületét tönkretégye — visszamenőleg még az ősökét is és unokáinkét is. Egyetlen ilyen halálos bűn az egész nemzetet megfertőzi és az egész nemzetet kárhozatba dönti!

Péguy a Dreyfus-ügyben az állameszme és az igazság szocialista eszméjének misztikus összeütközését látta. Ámde az igazság nem relativ, — csak egy igazság van, — csak „az igazság” van! A francia nép evilági üdvén túl (akár mily nagy legyen is az —) Franciaország örök üdve lebegett a *Péguy*-féle Dreyfus-pártiak szeme előtt. Az egész ügy valami különös vallási színt kapott. Homályos volt a vád is, — a vizsgálatok még sötétebbek, igazán hű katolikusok álltak egymással szemben. Az egyik azt mondta: *Dreyfus* zsidó, — zsidóról pedig ugyancsak elhihetjük. sőt biztosra vehetjük az árlást. Tehát vesszen Dreyfus! — *Péguy*ék viszont misztikus hősnek tekintették, Izrael sorsának szimbolumát látták benne: az igazságért vállalt szenvedést végig kell túrnie Dreyfusnak, mert végül úgyis az igazság győz. Mily nagy volt tehát *Péguy* megöröknyödése, amikor Dreyfus elfogadta az államtól kapott „kegyelmet” és visszajött az Ördögzigetről, száműzetésének borzasztó poklából. „*Dreyfus megtagadta a sorsát, — vissza kell térnie*” — kiáltott *Péguy*. Többször elővették még a Dreyfus-ügyet. Minket most csak egy dolog érdekel: az ügy *Péguy*-féle „misztikáját” a legaljasabb „politika” nyelte el. Mert mindaz, ami a nagy tömegek szellemében az igazság szellemét szolgálhatta volna, jó alkalom lett volna a „harmónikus állam” megteremtésének munkálásában. Ilyen igaz, jó ügy lehetett volna — *Péguy* szerint — a Dreyfus-ügy. *Péguy* igazában nem Dreyfust, hanem Jeanne d'Arcot szolgálta.

Péguy, a jó szocialista, egészen természetesnek találta, hogy feleségének szép vagyonát (40.000 frank) a maga eszméinek szolgálatába állítsa. Kis üzletkét vásárolt, könyvesboltot nyitott. A Dreyfus-pártiak, a szocialisták és a Normalebeli fiatalok állandó találkozó helye lett „Bellais György könyvesboltja.” Ez a jó barát megengedte, hogy *Péguy* az ő nevét írja a boltocska ajtaja fölé, — bár maga is látta, hogy a vállalkozás vége csak biztos bukás lehet. Mit számított *Péguy*nek, hogy a könyvesbolt hamarosan fölemésztette feleségének vagyonát?! Az volt csak fontos, hogy „az ügyért” küzdött. Barátai (Lucien Herr, Léon Blum. Mario Roques, Hubert Bourgin és Simiand) húzták ki a teljes anyagi bukásból, — de az új üzletből már kizárták *Péguy*t.

Szíve mélyéig sértve, pénz nélkül hagyta ott őket. Mindent újra kezdett. Merész vállalkozással megindította a Cahiers de la Quinzaine c. folyóiratot. 1900-tól egészen haláláig (1914) ennek a vállalkozásnak szentelte mindenét: tudását, idejét, egész lelkét és hősiességét.

1909-ben így emlékezik vissza a kezdet éveire: „A Notre Jeunesse-ben leszögeztem, hogy a mi szocializmusunk misztikus, mély, a kereszténységgel szorosan rokon szocializmus, mely a régi tőből fakad: a szegénység vallásából.”

A Cahiers minden száma Péguy lelkiismeretének, forrongó lelkének és a XX. század-kezdet szellemi drámáinak gyűjteménye. A „tisza szocializmus és a Péguy-misztika” itt bontakozott ki teljes egészében. Milyen merész e füzetek programja! „Megmondani az igazságot, semmi mást, csak az igazságot, fej nélkül az ostobának látszó, unalmasan az unalmas, szomorúan a szomorú igazságot”. — De nem csak elméletben, hanem sokkal inkább tettekkel!

Mindent bátran kitálalt a füzetekben: megvitatta az újságok és folyóiratok egyes kérdéseit, a „tisza forradalom” harcosait érdeklő könyveket, ostromozva támadott minden visszélést, sikraszállt az elnyomottak, anarchisták és a zsidók védelméért, elítélte a papság egyes bűneit, a szegénység és a munka átértékelésével akart új boldogságot teremteni. Majdnem mindegyik számban találunk tőle valamit.

Határtalan ezeknek a Péguy-féle dolgozatoknak „naívsága.” Az előfizetők hadát szilárd hadvonalként képzelte maga mögött — és akár nőtt, akár ijesztő kicsire apadt a számuk, neki csak az számított, hogy még állt a Cahiers az „igaz ügyért.” Sok zsidó is volt az ő táborában. Nagyon szerette őket. Jó barátai voltak, a hóbortos vezérnek elmélkedési témát adtak, (mert Péguy az ő „fajuk misztikáját” vitte bele a Dreyfus-ügybe is), — de mindenekelőtt pénzt hoztak a tengődő vállalatnak. Titkos céljaikat Péguy nem kutatta, — barátokra meg igazán szüksége volt.

Péguy krónikái, Anatole France addig kiadatlan munkái, Lavergue Jean Coste-ja, Salomé költeményei, a Tharaud-testvérek írásai, Romain Rolland Beethoven-e, Michel Angelo-ja és Jean Christophe-ja szerezték a Cahiers-nak a legtöbb előfizetőt.

Idegen és modern irodalom nem nagyon érdekelte Péguyt, — nem is jutott volna rá ideje. Tág értelemben igazán homo unius libri volt: betéve tudta Victor Hugo nagy alkotásait, rajta kívül pedig csak Corneille és Sophokles tudta maradandó hatással lenyűgözni. Ha munkáit röviden akarnók jellemezni, csak ennyit kellene mondanunk: párbeszéddek e három nagy lélekkel, akik az ő számára az antik, a pogány és a hősi keresztény kultúrát képviselik. A bölcselők és kritikusok sorában hamar túljutott Taine és Renan világán, és egész lelkével a bergsonizmusnál állapodott meg.

Bergson hatása Péguyre óriásnagy volt. Péguy őbenne

élt, írt és gondolkodott. Folyton előbukkanó egyéni gondolatait az ő bölcséleti rendszerébe illesztette bele és később, amikor már a vallási elmélkedésnek élt, nem Szent Tamástól, hanem Bergsontól kért útmutatást.

Számára a bergsonizmus igazán az áramok, a mozgás világa, amelyben a szellem az idő minden pillanatában szinte teremti önmagát és vele a világot, — a közvetlenség és az örök fiatalság országa, ahol a misztikának jó talaja van, — míg a Sorbonne (az ő kis kiadóhelyiségével szemben álló nagy ház) a holt fa, a metódusok, a cédularendszerek és a gépies elméletek országa.

A bergsonizmus segítette őt arra, hogy fájának és gyerekkorának ösztönös erőit felismerje és értékelje. A maga benső élete számára talált vezért Bergsonban, bölcséleti rendszerét a maga „szakmájában,” a művészeti síkon áradó egyéni stílusban vélte megvalósítani, mert itt találta meg egyéniségének leghivebb tükrét. Tehát nem *Bergson* világos, szépen fölépített stílusát folytatja, hanem a magáét, a Bergson-filozófiát szerinte legjobban visszaadó beszédmódot (tehát nem írásmódot!) teremti meg, — írásaiban is.

De ennél jelentősebb hatása is volt a bergsonizmusnak: rásegítette őt arra, hogy megtalálja gyerekkorának elvesztett hitét, azt a hitet, mely a középkori francia paraszt hitéhez volt hasonló. Egy szép napon azt vette észre, hogy az Ave Mariát mormolja, — és könnyekre fakad a párisi autóbuszokon is, ha magába merülve a kegyelem munkáját érzi lelkében. Nem csodálkozott a kegyelem érintésén: „A Jó Isten már régóta a Cahiers előfizetője” — mondogatta. A benső, titkos öröm, amely így megszállta, már nagyon messziről jött. A *Bergson*-féle „áramok” segítették őt feléje. Veszélyeit nem ismerte, nem is ismerhette, — ő, aki az egész Summa Theologica-t odaadta volna egy Ave Mariaért. Rendezetlen házassága miatt nem élhetett gyakorlati katolikus életet. Sose tudta volna leírni a szentségek útján igazi (!) misztikai magaslatokra jutott Prohászka szavait: „Jézus bennünk, Jézus lelke, szíve, melege, lendülete, lökése, vágya... ime a meleg forrás szívünkben. Mit csinált a latorral a kereszten? Mit csinál hát velünk? Legalább svungot ad ég felé, hogy bízzunk s törjünk, magunkkal ragadjunk sokakat. *Bergson* valami élan vitale-ről regél, de ez mese; az élan vitale itt van az Eucharishtiában s megkapjuk s átveszik a lelkek, kik sodrába kerülnek. Évoe! Évoe!”

Ilyenféle áramokba került bele *Péguy* lelke is, mikor az Oltáriszentségről sokat elmélkedett a második Jeanne d'Arcban. Élő vizek forrásánál ült, de nem volt elég erős, hogy az önmaga göggyében kovácsolt régi köteleket (rendezetlen házassága, keresztleetlen gyerekei) a kegyelembe és nem a maga pusztá akaratába fogódzva szétszakítsa és a feléje nyúló isteni kart elfogadja. A gyereklelkek egyszerű áhítatával tudott imádkozni, a végső öntudásra. Jean d'Arcban is inkább a kemény,

kicsit „akaratos” szent tetszett neki, Szent Ferenc alázatosságát sose értette meg igazán!

Munkáiban ezeknek az elmélkedéseknek, lelkiismeretvizsgálatoknak és vívódásoknak hegyi levegője csapja meg arcunkat. Ilyenkor érezzük, hogy mennyire magányos vándor volt ő! Hősies, katolikusra tisztuló szocializmusával mindjobban magára maradt, fiatalos tisztasága és akaratereje pedig csak kevés hű barátban talált követőre.

1909-ben jelent meg a második Jeanne d'Arc, prózában írt hatalmas költemény a szenvedés történetéről, a szentek egyességéről és a kegyelemről. Egész vajúdó szívét-lelkét tárta föl benne, — és Jeanne d'Arcban életmintát mutatott. *Barres* az akadémiai nagy-díjat szerette volna megszerezni ennek a remekműnek. *Lavisse* és társai ügyesen félretolták Péguyt: „Péguy anarchista, szenteltvizet kever a maga vitrioljába”. — Persze, *Lavissék* érezték, hogy ha az Akadémia a nagy-díjjal tünteti ki Péguyt, akkor mintegy elismeri, méltányolja azt a nagy harcot, melyet *Péguy* vívott már tíz éve — éppen az értelmiségi Sorbonne-szellem ellen.

A második Jeanne d'Arc gyönyörű hitvallása sok hitetlen és közömbös embert elijesztett a *Cahiers de la Quinzaine* előfizetői táborából. Sokaknak nem kellett az igazság útján tapogatózó *Péguy* kemény keresztvállalása.

François le *Grix* hevesen megtámadta ezt a második Jeanne d'Arcot: „Költői képzelet szüleménye, semmi szilárd történelmi alapra nem támaszkodik, igazi katolikus hívő egyáltalán nem érzi benne annak a kornak tiszta levegőjét.” — Ez kellett még csak *Péguy*nek! Tudta, hogy a támadást igazában az inspiráló *Fernand Laudet*-től kapta. A háromszázlapos *Un nouveau Théologien, M. Fernand Laudet* című pamphletben kegyetlenül visszavág neki: az ő rideg észvállalásával szemben, mely nem érti meg a kisdedek lelkületét, újra és újra fölragyogtatja Jeanne d'Arc életének minden szépségét és hősiességét. És hogy „forrásokra” is utaljon, elsorolja, hogy honnan vette „adatait”: a „kis gyermekek” katekizmusából, az Evangéliumból, a szentmise és a karima liturgiájából és a Jeanne d'Arc-aktákból. *Péguy* ütései pörölyként zuhognak *Laudet* fejére, és mikor már-már azt hinnők, hogy befejezte, újból kezdődik az agyba-főbe-verés. Mikor már nem is bír kegyelemért kiáltani és *Péguy* is megelégtelt, — a hallgatóság tapsvihara közt vánszorog el, mint a kivert kutya. Így jár, aki *Péguy* bontakozó hitében konkolyt keres!

Daniel *Halévy* „Apologie pour notre passé” című munkája ellen *Péguy* megírta élete legnagyobb alkotását, a *Notre Jeunesse*-t (1910.). A Dreyfus-ügy misztikájára néz vissza, mert számára nem végződött be ez a küzdelem, — a „politika” látszólagos győzelme ellenére sem!

A *Cahiers* sorsa egyszersmind az ő családjának sorsa volt. Nagyon fájt neki, hogy az előfizetők tábora megcsappant. Szerelme sem volt az igazi boldogság valóráválása. A maga

lelki vívódásait sem bírta megoldani. Mennyi tépelődés, mennyi benső küzdés! Ekkoriban írta a *Porche du mystère de la deuxième vertu* és a *Le mystère des Saints Innocents* című gyönyörű elmélkedéseket.

1912-ben csodálatos módon nyilvánult meg az ő Szent Szűz-tisztelete. Három gyereke közül az egyik súlyos betegségbe esett. *Péguy* gyalog zarándokolt el vele Chartresba, elzokogta a „favágó imáját” —és nemsokára egészségesen rákacagó gyerekét ölelhette csodákkal érintkező szívére. Mert ő itt csodát látott! De mily végzetesen kár volt, hogy ugyanekkor nem tudta felesége szándékát: meg kell keresztelniök legalább a meggyógyult fiút. Azután jöttek a Cahiersval járó gondok, a hétköznapok küzdelmei és *Péguy* nem akart, nem birt szólni a feleségének, hogy „valamit” tenniük kellene. Nem akart szólni, mert attól is félt, hogy másnak akarátát ferdíti el a sajátjával, nem birt szólni, mert maga sem járt még világosságban. Egyházellenes előítéletei még most sem változtak meg, forradalmi szelleme még mindig úgy látta, hogy a kegyelmek élvezése és a gyakorlati boldog katolicizmus az előkelők kiváltsága.

A közeli háború gondolatát lépten-nyomon feltalálhatjuk írásaiban. A háborút érezte, kereste, várta mindig és minde-nütt. A *L'argent* és a *L'argent suite* (1913) már maga is egész hadjárat a Sorbonne ellen. *Victor Marie, Comte Hugo* című kötetében meg azt emlegeti, hogy a háború a bátorság próbája és egyszer már próbára kell tenni ezt a bátorságot. Sorbonne-ellenes kritika-hadjárata polgárjogot ad a szabad bírálatnak — a katedrai, professzori, akadémikus kritikával szemben.

Clio című kötetének sok kusza elmélkedését is csak egyetlen nagy gondolat fogja össze: vállalnunk kell a küzdést és a munkát a jelen életben, ki kell ragadnunk a jövőt az időnek élő zsarnokok kezéből. A lelki élet is ideigvaló és testi pályák közt küzd. Kibontakozását, örökbenövését verejték és fáradtság árán, — de meg kell teremtenünk!

Az egyik utolsó *Cahiers* címe csak ez a három betűs szó volt: *Eve*. 400 lapon át, négy soros versszakokban arról elmélkedik, hogy az első asszony még nem élvezhette, nem is sejt-hette a kegyelmi élet csodálatos mélységeit. Egyik-másik kritikusa Divina Comedia-szerűnek mondja az *Èvet*. Igazában csak egészen „ráérő” emberek és a *Péguy*-elmélkedésekhez jól hozzászokott, elmélyedő olvasók bírják élvezni ezt a szokatlan stílusú, határozatlan műfajú nagy alkotást.

1914 júniusában *Bergson* néhány munkája indexre került. *Péguy* rögtön mestere mellé állt — Róma és a thomisták ellen. Már pár hónappal azelőtt megírta a *Note sur Bergson et la philosophie bergsonienne* című füzetet, az augusztusi számban is Bergsont védte: *Note conjointe sur M. Descartes et la philosophie cartésienne*. (A cím nem sokat számít: éppen a Descartesról írt füzetben vannak a legszebb Bergsonról írt

sorok). — Túllendülő lelkesedésében nem látta a bergsonizmus veszélyeit. De Róma nagyon érdeklődött *Péguy* után. Méltán, mert a *Péguy*ért lelkesülők azt mondhatták volna bárkinnek: „Nézzétek *Péguy*t, a jó, az igazi katolikus! Megáll ő a maga lábán is!” — És szegény *Péguy* csakugyan még mindig maga akarta megtalálni a boldogító igazságot. Talán *Lamenais* szomorú története ismétlődött volna meg, ha hirtelen ki nem tört volna a világháború.

Péguy már az első háborús hírekre katonaruhát öltött, aztán ugyanazokkal a dalokkal, mint amelyeket a Sorbonne-körül tüntetésekben énekelt, elindult a győzelemre induló francia csapatokkal. Ő már nem érte meg a győzelmi mámor idejét, 1914. szeptember 5-én német golyó találta homlokán. Ott temették el Marnehoz közel, közös sírban, — de nem elfeledve! Nemrég még ezt írta az *Éveben*:

„*Boldogok, akik ezért a földért haltak,
de csak ha szent, jó háborúban...*”

„Ha *Péguy* ott lett volna a francia győzelem mámorában, micsoda áradó örömmel ömlött volna belőle a fiatalos lelkesedés” — mondogatták barátai. Nem lehetett már ott, de halálával, eszméinek, hősiességének e nagyszerű bizonyítékával igazán kiérdemelte, hogy a „halálra ítélt nemzedék” fiai szellemi vezérüknek tekintsék. Egyik legújabb méltatója is ezt írja róla: „Amint a Loire vize folyton öntözi a francia földet, úgy hat folyton növekvő hatással *Péguy* szelleme és megtermékenyíti a ma gyermekének lelkét és szívét.” Három nagy tisztelője és szellemi örököse ma is minden évben elzarándokol Chartresba, hogy folytassa *Péguy* hódolatát a Bűnösök Menedéke, a beaucei Szent Szűz előtt.

Sokat lehet vitatkozni *Péguy* őszinteségéről és eszméinek igazi értékéről. A róla írt hatalmas irodalom, az új és újból kiadott méltatások tömkelegében hol keressük *Péguy* igazi arcát? — Úgy hiszem, legjobban megtaláljuk „*Péguy és Joseph Lotte beszélgetései*”-ben. — A Jeanne d’Arcért lelkesedő szocialista-vezér *Péguy* igazi ereje abban rejlik, hogy ősei parasztok, erős, munkás favágók és imádságos lelkű székfónók, — hogy a Loire-menti dombok közül gombamódra előbukkanó boldog falvak vannak mögötte, arató munkások dalával és külvárosok egyhangú, de termékeny munkáütemével. — Ezért beszélhet ő „egészséges” (bár kicsit légies) tervek-ről olyan fiataloságnak, amely ma sem öreg, és amely mindig tárt karokkal fogadja azt, aki falusi mezők illatával jön közéje.

Mindig hű marad a maga „misztikájához.” Ugyanabból a forrásból fakadt ez az erő, bár néha forradalmi, nemzeti és végül keresztény ötvözetet kapott. Az emlékéét hűen őrző fiatal franciákat is ugyanaz a kettős gondolat fűti, mint régen *Péguy*t: „Álljon Franciaország és vele a kereszt!” A hívő és gyakorlati katolikus életet élő fiatalok ma már fájó szívvel merik mondani *Péguy*nek: „Jaj, mért álltál meg a katedrális küszöbénél, miért nem jöttél egészen az oltárig — a többi

alázatosakkal!” És itt találok egyik okát annak, hogy *Péguy* csak egyeseket hódít meg egészen magának. Ez az ok pedig az ő befejezetlensége, az, hogy nem érte meg egész kiforrását, egész kiteljesedését. Forradalmiaskodása és lelki életének letagadhatatlan (bár jóakarátú) gögje mindig idegen lesz azok számára, akik lassú, fáradságos, de biztos (éppen mert alázatos) utakon jutottak a hit kegyelméhez és a lelki élet boldog biztonságához. — És még valamit! Hősiessége és havasi levegőt lehelő áldozatkészsége csak azokat ragadja magával, akik igazán hősök akarnak lenni, tehát akik nem fél-emberek. Ilyen „kemény” beszéd még a krisztusi ígéren nevelkedett emberiséget sem gyűjtheti egyetlen nagy táborba. Ma a munkában hajszolt emberek jó része sokkal inkább élvez végig egy sekélyes értékű operettet, semminthogy a *Péguy-féle* „egészséges” művészetben keressen üdülést, — vagy éppen a *Notre Jeunesse* gondolatainak elmélkedjék.

Mi, magyarok elismerő tisztelettel állunk e francia nagyság előtt. Önmagunkban csendesen elraktározzuk azokat a tanulságokat, amelyeket *Péguy* munkái a mi számunkra is rejtenek. — Nemzeti életünk sajátos adottságai közt élve és a mi céljainkért folyó küzdelemben ne tartjuk fölöslegesnek, hogy másfelé is nézzünk, — nem mintáért (Isten ments!), hanem csak bensőnket érlelő tanulságért! — Ha majd lassan-lassan magyarul is megjelenik *Péguy* egy-két munkája, akkor érezzük igazán, hogy *Péguy* mennyire vonz!

Ellenállhatatlanul vonz a „fiatal *Péguy*”, mert életének salakja mögött nagy tiszta értékek vannak. Nagy álmokból élt, melyeket a mindennapi élet ugyancsak szerterágott. Ez a nagy akarátú, de kis műveltségű szellem nemcsak nagy író akart lenni, hanem „a nagy író”. Nem sikerült neki! Bukásának oka önmagában is volt. Soha nem hajolt meg a modern világ előtt, bizarr szellemiségének szűk falai közül az egész mindenségre akart hatni. Tudta, hogy a modern világ csak ebben a tekintetben „kemény dió”, és hogy nem enged a maga „jogaiból” még akkor sem, ha *Péguy* éhen hal a *Cahiers* között. De *Péguy* sem adja meg magát! Ezzel a hősiességgel hódít és vonz ő legigazabban. Felkaphatták akármilyen oldali eszmeáramlatok, zászlóvivőjüknek tekinthetik majd akármilyen érdekkörök, — elferdíthetik és átmagyarázhatják, kisebb-nagyobb fokban megvalósíthatják az igazi *Péguy*-szellemet, — de teljesen soha nem utánozhatják, mert *Péguy* — mint minden őstehetség, — utánozhatatlan — még tanításai-ban is.

„Az időben elbukott”, csak az időfeletti értékek közt kap egy kis helyet. Nem lett „a nagy író”, stílusáról is lehet vitázni, de az egész *Péguy* mégis francia érték: „az ember” életét élte meg, tudta, hogy minden sorával azt találta meg és egész rövid életével azt valósította meg, aki volt igazában: jó francia és jó bűnös.

Pannonhalma.

Rezek S. Román, O. S. B.